

Жунусалиева К.Т.

АЛЫКУЛ ОСМОНОВДУН СҮЙҮҮ ЛИРИКАЛАРЫН ОКУТУУНУН АЙРЫМ ЫКМАЛАРЫ

Жунусалиева К.Т.

НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ЛЮБОВНОЙ ЛИРИКИ АЛЫКУЛА ОСМОНОВА

*«...Сүйүүнүн миңдеген жолу болот
жана ар биринин өзүнчө жыргалы,
кууралы, таалайы, шору, жарыгы, ору болот».*

К.Т. Паустовский.

Чоң акындын поэзиясынын сырын, ички түйүндөрүн, кайрыктарын, ыргактарын жакшылап түшүнүү үчүн кандай чара колдонуп, кандай ачыкчы табуу керек? Сөзсүз, анын ырларын улам кайталап окуп, ар бир ыр сабын кайрадан талдап чыгуу керек. Бирок бул метод да аздык кылат. Кээде акынды түшүнүү үчүн анын жашаган, туулган жерине баруу керек деген.

А.Блок атайы Пушкинге арналган «Акындын милдети» деген макаласында: «Акын деген эмне? Ыр жазган адамбы? Албетте, жок. Ал ырлар жазган үчүн гана акын делип аталбайт; ал ыр менен жазат, башкача айтканда сөз менен тыбыштарды гармонияга айлантат, анткени акын – гармониянын уулу!» – деп аныктама берген. Гармониялуу акындын жүрөгү өтө сезгич, көзү өткүр болот. Мындай асыл касиет даанышман акындарга гана тиешелуу. Биздин Алыкул Осмонов дал ошондой акындардын бири.

Көзүм өткүр, өрттү өчүрө караган,
Өз жанымдын жамандыгын көрө алам,
Колум ачык журтка маалым марттыгым.
Бир чыны уудан, бир чака бал боло алам.
Көңүл жарык; музда көктөп өйө алам,
Өз жанымдын арамдыгын көрө алам.
Пейлим таза, чаккын десем чага албайт,
Жылан кызын көлдөн кармап өбө алам.
Сырдаш болсоң ачык сөзгө келе алам,
Мен өзүмдүн тардыгымды жеңе алам.
Керек болсо, чебердигим жетишет,

Ш. Ибраев [2, Б.23], абызы во главе с Коркыт Ата с древних времен по наши дни обладали непререкаемым уважением, являясь особенными людьми, почитаемыми далеко за пределами рода. И за это они считались святыми, "социальными судьями", решающими важнейшие народные проблемы, обладая в народе беспрекословным авторитетом.

Жүрөк тигиреткен, дене калтыраткан адамдын акылына, аң-сезимине уйгу-гуйгу бороон аралаткан, «Бир чыны уудан - бир чака бал бере алам», «Жылан кызын көлдөн кармап өбө алам», «Дөүгөчкө жан, балыкка тил бере алам» -

табийгаттын керемет-оюя акыны Алыкул Осмоновдун поэзиядагы басып өткөн оор тагдырлуу өмүр жолун бизге - Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Токтогул, Блок, Маяковский, Твардовский-лердин поэзиясын үйрөнбөй туруп, Алыкулдун көөнөрбөс поэзиясынын ачыкчынын табуу мүмкүн эмес.

Акындын миссиясы - ыр жазуу, жакшы ыр жазуу. Бекеринен, Маяковский: «Мен акынмын, ошонум менен кызыкмын»-деп сыймыктанган эмес. Ар кандай акындын эл алдында, Ата Журт алдындагы граждандык милдети - өз мезгилинин музыкасын угуп, калеминен менен кызмат кылып, ырдап ак сарай тургузуу. Осмонов бул негизги милдетин акын катары абийирдүүлүк менен аткарып жана өзүнүн калемине төмөнкүдөй баа берген.

«Сен жолдошум, сен кубатым, сен бактым,
Ашык болуп, издеп жүрүп мен таптым.
Колуктумдан мурда сүйүп өзүңдү.
Өз жанымдын жармысынан жараттым».

Таланттуу акын оор күндөрдү башынан өткөрдү. Бирок ал ага магдырап, чүнчүп калган жок. Акын үч жашында атасынан, апасынан, ымыркайынан айрылат. Ошол эле жылы аталаш агасы аны Пишпектеги жетимдер үйүнө өткөрөт. Ошентип, Алыкул ата-эненин эркелеткен сөзүн укпай, киндик каны тамган Кайындыдан алыстап, чоочун жерде тарбияланып, окуп, калемди колуна кармап, поэзия дүйнөсүнө сүнгүп кирип, ыр жазууга аттанат. Алыкул Осмонов акын деген атка конуп, турмушка чоң үмүт менен карап, эр жигиттин курагына жетип, Айдай Жигиталиева деген кызга ашык болот, бирок ал башка жигитке турмушка чыгып кеткенине, өмүрүндө катуу өкүнүп, чыгармачылык жагынан катуу чыйралган. Осмонов кезегинде жалындуу махабатка кабылып, бул улуу сезимдин алтын аягынан шербет ичкен, анын өчпөгөн отуна жылынып, илебине мае болгон.

«Сүйүү эмне? Сүттөй таза колукту!
Ансыз анан алтын өмүр толукпу?»

Ошондуктан эң биринчи жаш сүйүү,
 Бермет, жакут, каухар кийип жолукту.
 Кучактадым, өпгүм, кыстым боорума,
 Бул турмушта өлгөнчө бир болууга.
 Бирок сүйүү эң жалганчы нерсе экен,
 Кош деди да от карматты колума».
 «Сүйүү жана мен».

Ошентип, махабаттын сүйүү отуна ого бетер тутанып акындын күчүнө ишенип, махабат жөнүндө эмгек жазууга дилгир-ленет да дүйнөгө белгилүү грузин акыны Шота Руставелинин «Жолборс терисин кийген баатырын» көтөрүүгө киришет. Бул чыгармага акын уйкусуз түндөрдү көп өткөрүп, чебер жана эркин которгон. Ошон үчүн бул чыгарма кыргыз окуучуларына таамай жетип, кырк жылдан ашуун мезгилден бери биз менен бирге жашап келе жатат.

Ушул күнгө чейин Осмоновдун 1941, 1942, 1943-жылдары жазган ырларынын тагдырын эч ким билбейт, азырынча изи жок. Мүмкүн бул жылдары акын чыгарма-чылык өкүттө жүргөндүр. Ал 1944-жылдын декабрынан баштап ырларды биринин артынан бирин үстөккө босток жаза баштайт. Ошондогу жазган ырлардын бири бөбөгүнө арналат:

«Тооруй басып тосуп чыгып жолумдан,
 Бурай карман, майыштырып оңумдан,
 Жаш өмүрдө жаңы бөбөк көрөрдө
 Таш боор өлүм тартып кетти колумдан.
 Күндөр болду, ырас аздым, жүдөдүм,
 Эртесинде кайра унутуп күлгөмүн.
 Бирок чиркин, бөбөк деми күч экен,
 Эч мынчалык ууланбаган жүрөгүм».
 «Бөбөккө».

Деп ата-энеден жылуу сөз укпаган, өмүрү өксүк менен өткөн достон да, душмандан да, жакын туугандардан канча жолу көңүлү калган, арзып сүйгөн кыздан, аяп сүйгөн аялдан жүрөк айыкпас дарт алган, эч кимге чечилип сырын айтпаган хунт акындын ырбаган жүрөк жарасын: «Эч мынчалык ууланбаган жүрөгүм» деп жалпы журтка жарыя айтыш үчүн канчалык эрдик, канчалык чыдамкайлык керек!

Алыкул Осмоновдун сүйүүгө, сулуу-ларга арналган ырлары анын гана поэзиясы эмес, жалпы кыргыз поэзия-сынын бийик мунараларынын бири, эч качан эскирбес алтын барактары. Кыргыз акындарынан эч ким адамзаттын эң күчтүү курамалырынын бири махабаттын бай дүйнөсүн, бийиктигин, тереңдигин, татаалдыгын, опурталдуулугун, кыянатчылдыгын Осмоновдой чоң ЭРГҮҮ күйүү менен сүрөттөй алган эмес. Алыкул Осмонов ырларында махабатты, аял затты эң бийик даражага жеткирип мактаган, эркек-тердин өмүрүндөгү шаңшып турган үнү, шарылдап агып турган тунук суусу, жашоого

жарык берген күнү, дем алган абасы катары сүрөттөгөн. Аялзаттын бар-кын, ансыз турмуш, оюн-күлкү, кубаныч жоктугун жүрөгү менен сезген акын гана төмөнкүдөй алты гана ыр сабынан турган, бирок мазмуну чоң поэмага татыктуу ода-гимнди жаза алат:

«Мен сүрдөнбөйм сүрдүү жолборс түрүнөн,
 Мен күймөлбөйм анын күчтүү күнүнөн.
 Мен сүрдөнөм, жаш балача жалтанам,
 Сүйгөн кыздын түзүлүнкү сүрүнөн.
 Бирок сулуу, билет бекен бул күчүн?
 Билерине күмөн болуп мен жүрөм».
 «Кыздын сүрү».

Акын жүрөгүнөн атырылып чыккан бул ыр саптарында аял затына болгон канчалык назиктик, урматтоо, жагынуу, улуу күчүнө багынуу, сыйынуу - баары тизилип жатат. Аял затынын запкы жеген, дос, душмандын алдында жер карай, ичкени ирим, жегени желим болуп улуу турмуштун ачуу-таттууларын өткөргөн акындын пейлинен, жаралган «Аялга» деген ыры күбө болот.

«Сүйгүм келет жан жандырып, жаш болуп,
 Жашымды алдап жаш кайыңдай маң болуп,
 Жанар тоодой жалын чачкан отунан,
 Чыккым келет, жанып чыккан таш болуп.
 Көпкөк асман, жерге түшсө жарылып,
 Кыян жүрсө жердин үстү тарылып,
 Ал кыяндан өтөр элем кыйналбай
 Бир көз карап кубатыңды жамынып».

Бул жөнөкөй ыр эмес, бул акындын жүрөк дарты, акындын аял затына ырдан тургузган мунарасы, бийик эстелиги. Эгерде, аял жөнүндө дүйнөлүк эң мыкты акындарынын антологиясы түзүлө турган болсо, мен бул ырды тартынбай, туруп жер карабай сунуш кылар элем.

Арзуу махабатынан жолу ачылбаган Осмонов аялдардан көңүлү калган күндө да доорунун азамат уулу катары жекелик күйүтөн жогору турган, көзү өткүр чоң акын болгон. А.Осмоновдун ички кең дүйнөсү ар кандай зор акындай, козголондуу, карама-каршылыктуу бороондордон турган.

Сулууга

Кош, жан эркем, кош дейсиң деп таарынба,
 Мени күтпө, мени эстебе, сагынба,
 Жаш кездердей ынак сүйүү жок экен,
 Отуз жаштын улам аркы жагында.

Кош сүйгөнүм, коштошордо жалынба,
 Сен жакшы элең мен сүйө элек чагында,
 Ак сүйүүдөн көңүл калуу көп экен,
 Отуз жаштын улам аркы жагында.

Сен бир кептер боз шумкарын түнөткөн,
Унутулган учар замат түнөткөн.
Сүйүү деген - сүйүү эмес эринден,
Сүйүү деген - от чачышуу жүрөктөн.

Сен бир бакча миваларың келишкен,
Мен жүргүнчү ооз тийген жемиштен,
Сүйүү деген – сүйүү эмес бетинден,
Сүйүү деген - сүзүп өтүү деңизден.

Сен бир жүзүм жышып турган мына бу,
Арманда эмес, бирок сенден кур калуу,
Сүйүү деген ырдоо эмес бал ууртап,
Сүйүү деген сүйүү уусуна уулануу.

Эгер Осмонов аял затын айыптап, каргыш айтып тим болсо, анда Осмонов болмок эмес. Махабаттын казанында кайнаган чынчыл акын күтүлбөгөн жерден төмөнкүдөй жыйынтык чыгарат:

«Туура айтат, эгер сени сүйбөйм десе,
Мен дагы сүйбөс элем, колдон келсе,
Бирок да билбей калам, сүйүп калам,
Себеби: сүйүү деген эссиз нерсе».

Ой тобоо, бул жан кейиткен сөз - махабаттын уусун ичип, аялдарга алданып, азан тартып, ак чач болгон азыркы учурунун Мажнунун жүрөк сыры эмеспи!

Алыкул Осмоновдун аялдарга арнап жазган ырларын бир китепке баш коштурсаң, таттуу жана азаптуу сүйүүнү баяндаган ыр менен жазылган роман эмеспи! Ошол романдын жыйынтыгын акын өзүнүн өмүрүнүн акырында жазган «Дагы аял жөнүндө» ыры тарбиялык маани катары окуучуларга арналган.

«Аял сүйдүм, бирок ичтен кектедим,
Арам ойлоп, арамдыктан кетпедим,
Жаманынан көңүлдү эзген оору алып,
Жакшысынын кадырына жетпедим.
Анткен менен:
Колум ачык, мен кенен,
Жүз кайталап дагы аялга баа берем:
Аял деген: Чаалыккан көсөм –
Сайдырган берен –
Бактыдан тайган жигитке,
Кемибеген, кебелген бир мекен!»

Алыкул Осмоновдун поэзиясынын эң бийик мунарасы, кучак жеткис бай тереги, окуган сайын адамды терең ойго тушуруп, кабыргасын кайыштырып, жүрөгүн сыздатып, үшкүрткөн өмүр жана өлүм маселеси. Байыркы замандан бери адамзаттын даанышмандары, улуу акындары, ойчулдары өмүр бою жүрөктүн сары суусун алган, өмүр жөнүндү көп ойлонушкан, көп санаа тартышкан!

Өмүрдү өтө жогору баалаган, гүл турмушту көкөлөтүп ырдаган, өлүмдөн корккон, бирок

тагдырына туш келсе, өлүмдөн жалтанбай анын зулум бетине тике караган эр жүрөк адамдар тарыхтан көп учурайт. Алардын бири бийик адамгерчиликтүү биздин сүйүктүү жана таланттуу акыныбыз Алыкул Осмонов эле.

Осмоновдун адамга чечилип сырын айтпаган, чыр-чатактардан оолак жүргөн өзүнчө сыр туткак адам эле деп аны көргөн, билгендер кеп кылышат. Таң каларлык нерсе, ошол сыр издеген акын ырларында жай агуу эмес, жайында тоодой таштарды көмөлөтүп агызган тоонун дарыясындай шаңдуу күч, жеңилгис стихия албууттанат. Анткени, сырттан комсоо көрүнгөн, эртели-кеч ыр тапканына кубанган акындын асыл жүрөгүндө улуу дух, улуу күрөш, улуу ар-намыс, оор тагдырына бай ийбей, өлүм менен аялдан жалтанбай, аны менен тең тайлашуу бар эле. Кыргыздын эч бир акынынын поэзиясында Осмоновдукундай өмүр, өлүм, ооруу жөнүндү курч жазылган ырлар жок. Эгер ошол ырларды өзүнчө бир китепке тандап топтосок, чыныгы поэзиянын үлгүлөрү бир мунара болуп, окурмандардын көкүрөгүндө сакталган чөнтөк дептерине айланмак. Акындын учук оорусу өтө катуу мүнөздө болгон, бул дарттын аягы эмне менен бүтөрүн ал жакшы билген, бирок ынак курбуларынан бул бүдөмүк сырын жашырса да, өз ырларында калп айтпай, карандай татаал чындыкты дааналай айткан. Осмоновдон башка жүүнү бош акын болсо, сарсанаа ойго жеңилип, турмуштан, адамдардан көңүлү калып, биротоло чөгүп кетмек! Шум ажал алкымдап жатканда да, турмуштан түк түңүлгөн эмес, өзүнүн келечегине ишенген, ошол себептен болоттон курч каламын эң кыйын, эң оор шарттарда колунан түшүрбөгөн. Ар кандай азапта, сыноодо калемин курчутуп, ыр жазуу - чоң акындардын гана колунан келет. Алыкул Осмонов «курс-курс этип, оор жөтөлүп» жүрсө да поэзиясын, жүрөк титиреткен сөздөр менен бере алган. Мындай сөздөрдү айтууга оңой, бирок өз башына салыштырып, сүрөттөө үчүн алп жүрөк керек. Адатта, өзүнүн каарманы өлүп жатканын сүрөттөп жатып, корккондой өз столунан тура качкан улуу жазуучуларды адабияттарын тарыхында кеп кылышат.

«Мен өзүмдү өлгөн кезде караса,
Күлүмсүрөп керилген бир шер жатат.
Бул акыйкат жазмышына жарашкан
Тагдырына ырахмат айткан азамат.

Мен өзүмдү бир кылымдан карасам,
Тээ алыста чаң ызгыткан шаң чыгат.
Өлбөстүктүн өжөр эркин талашкан
Эрдигинен нечен тирүү жан чыгат».
«Өзүмдү өзүм».

Катуу оорудан акын өмүрдү, турмуш кумарын өзгөчө даңазалап, өзгөчө барктап сүйгөн.

Акындын өмүргө арналган ырлары жашоого арналган гимн, кыскача поэма!

– «Мен кетсем да: тирүүлүктүн көзү бар,
Мен бүтсөм да: тирүүлүктүн өзү бар,
Бирок мага табылбачу эч качан,
Тирүүлүктүн:
Эң бир, эң бир
Жанды ысыткан сөзү бар».
«Сөзү бар».

Түрү суук мүрзөнүн керек оозун басып, жер үстүндөгү жашоонун өмүр көркүн, жашоо кумарын, унутулгус шаңдуу жана аянычтуу музыкалык кайрыктарын эскерет, даңктайт.

Чабал акын күндүн асыл нурун, бак-дарактардын сеңселген көркүн, арыктагы шаркырап аккан тунук суунун акканын, куштардын сайраганын баркына жетип баалай албайт. Өмүр таттуу. Жашоонун кызыкчылыгына жаш жигит эмес, токсон-догу карыя да кызыгат, улам жашагысы келет. Өлүм коркута албаган, өлүм, тагдыр менен тең тайлашкан, аны менен тең ата катары жайбаракат сүйлөшкөн эр жүрөк адамдар да болот. Алардын бири кыргыз элинин атактуу акыны А.Осмонов да Ата Журтуна өмүрүнүн эң акыркы көз ирмемине чейин өлбөс-өчпөс поэзиясы менен кызмат кылган, доордун оор түйшүгүн чымырканып, жонуна көтөргөн, нукура таланты менен кыргыз адабиятын бийиктеткен, ошол үчүн ал өлүмдү коркута алган.

«Таштан болор, кумдан болот төшөгүм,
Аз болсо да сыртта калар сөздөрүм,
Өлсөм дагы жара тээп мүрзөмдү
Буудан болуп таскак салып өтөмүн».
«Эскерме».

А.Осмоновдун даанышмандык менен айткан поэтикалык керэзи иш жүзүнө ашты. Азыркы учурда ал жалаң гана кыргыз адабиятында эмес көп улуттуу Совет адабиятынын алтын казынасынан ардактуу орун ээлеп, кыргыз, орус жана башка тилдерде үзгүлтүксүз чыгып жатат. Ошентип, Алыкул Осмонов поэзия майда-нында өлбөс-өчпөс бийик мунара катары кылымдан-кылымдарга жашай бермекчи.

А.Осмонов махабат темасына көп кайралыган 10-класста өмүрү жана чыгармачылыгы ме-

нен кошо «Сүйүү жана мен», «Сулууга», «Аялга» - деген сүйүү лирика-лары, «Махабат» поэмасы программадан орун алган. Акындын бул сүйүү лирикаларынын маанисин ачып берүү менен мугалим дүйнөгө, жашоого жаңыдан калыптанып келаткан анын турмуштагы ролун, сүйгөн адамына кандай мамиле жасоонун жолдорун бүгүнкү күндөгү турмуш менен байлантиштырып, сүйүүнү туу тутууну үйрөтө билиш керек.

Көпкөк асман жерге түшсө жарылып,
Кыян жүрсө жердин үстү тарылып.
Ал кыяндан өтөр элем кыйналбай
Бир көз караш кубатыңды жамынып.

Белгилүү го, ашкан кубаттуу ашыктык ышкысы, ал жаңырыктаган жооп туудурбай же бактылуу марага жетпей калса да, ар кандай тирүү жандын демейде мелмилдеп жай аккан өмүрүн кирген дайрадай күргүш-төтүп жиберет; жай убак үргүлөгөнсүп турган көңүлүн канат байлагандай көкөлө-түп чыгарат, жашоо маанайына жаңыча сапат, акыл-сезимине өзгөчө өткүрлүк, көздөрүнө бөтөнчө кыраакылык берип коет.

Алыкул «Аялга» деген ырында сүйүүнүн жыргал-кууралын ашык жарым менен кошо тартсам деген, ошону менен адамдык улуу сезимге туйунсам деген, тирүүлүктүн бийик чабытына канат чермесем деген, ачуу-таттуу таалайга, бой толукшуган өмүр сүрсөм деген шакардай кайнаган көңүл зарыл, тилек-арзуусун, эңсөөсүнөн ашып да кетпеген, кемип да калбаган ыр саптарына чөгөрө алган экен.

Мына ушул ашыктык саптарынын ар бирин окуучуга жеткирүү бул - албетте, адабият мугалиминин эң чон милдети.

Адабияттар:

1. Алымов Б. Кыргыз совет адабиятын окутуунун методикасы. - Ф.: «Мектеп», 1984.
2. Асаналиев К. Өрдөн - өргө Кыргызстан. - Ф., 1977.
3. Жусупов К. Ыр сабындагы өмүр. - Ф.: «Мектеп», 1980.
4. Садыков А.А. Осмоновдун чыгармаларындагы элдик адабияттын салттары жөнүндөгү материалдардан. - Ф., 1960.
5. Уметалиев Ш.А.Осмонов. - Ф, 1958.